Ponyi László: Gondolatok egy önmagán túlmutató példaértékű könyvről. Recenzió a Helyi értékek nyomában: A települési értéktárak és a kulturális örökség vizsgálata Fót, Göd és Vác viszonylatában című könyvről

Erről a könyvről recenziót írni megtisztelő feladat és persze nagy kihívás is. Pusztán önmagában és lehetne bemutatni, értelmezni, elemezni a kötet értékeit, azonban vélhetően tanulságos lesz azokat a tágabb dimenziókat is beemelni, amelyek okán ez a könyv példaértékűnek, önmagán túlmutatónak is nevezhető. A könyv megszületését és érdemeit a szakmatörténet, a szakmai professzió alakulása, a szakma és a felsőoktatási intézmények kapcsolatának összefüggéseiben, a felsőfokú szakemberképzés történetiségének és megújításának vonatkozásában, valamint a Nemzeti Művelődési Intézet paradigmatikus változásainak tükrében is érdemes áttekinteni. Részben horizontálisan és részben vertikálisan is elhelyezni abban a változásfolyamban, amely 2012-től indult el a közösségi művelődés területén. Fentiek okán a recenzió írója először ezekbe az összefüggésekbe igyekszik ágyazni a könyv megszületését, majd magát a könyvet, annak érdemeit igyekszik bemutatni.

Kezdjük a szakmatörténeti vonatkozásokkal! A közösségi művelődés rendszerváltást követő időszakával kapcsolatban legalább három nagy periódust különböztethetünk meg. Az átmenet időszaka a rendszerváltást követően 1997-ig, a kulturális törvény megjelenéséig (1989-1997). Ezt követően a kulturális szakmaterületek, köztük a közművelődés elsősorban kulturális jogi alapokra helyezkedő legitimációjának időszaka a tevékenység, finanszírozás, a szervezet és a humán erőforrás vonatkozásában (1997-2012). Végül pedig a 2012-13-tól napjainkig a paradigmaváltás, egyes vélemények szerint az igazi kulturális rendszerváltás időszaka, ahol a korábbi évek sodródása, elbizonytalanodása után a szakma lényegében valamennyi eleme és maga a szakmai gondolkodás is új szempontok és értékek alapján változott meg gyökeresen.

A paradigmaváltás időszakának fontos része és egyfajta objektivációja ennek a kötetnek a megjelenése is. Hogyan is? Úgy, hogy szakmáról történő innovatív gondolkodás középpontjába már 2012-ben bekerült az a fontos és alapvető elgondolás, hogy a felsőfokú szakemberképzés gyökeres

reformja nélkül légvárat építünk a szervezet, a humán erőforrás, a tevékenység és a finanszírozás reformja tekintetében is. Magyarán, ha nem rakjuk rendbe a felsőoktatást, akkor az egyéb innovatív elképzelések sem fognak hosszú ideig tartani. Ehhez, akkor és ott azonban a négy fő aktor: a közművelődés és annak szakmai szervezetei és intézményei, a központi kulturális szakigazgatás, a felsőfokú szakemberképzés intézményei, valamint a politikum szoros, építő, egymást elfogadó együttműködése volt szükséges. Ezekben a folyamatokban, a fentiekkel összefüggésben további fontos célként jelentkezett a szakma és magának a felsőfokú szakemberképzés felsőoktatásbeli presztízsének további emelése, a tudományos és akadémiai beágyazottság erősítése. Néhány lépés ebből az időszakból. Megjelent a közösségi művelődés-tanár szak a tanári mesterszakok jegyzékében (kétszakos osztatlan képzés keretében). Felsőoktatási munkacsoport jött létre az Intézet keretében az egyetemek, a minisztérium, a közösségfejlesztő szakma és a közművelődési szakemberek képviseletével, az új célok és eszközök megfogalmazására. Ezeket az elképzeléseket vitte tovább a fejlesztések során aztán az egyetemek képviselőiből álló Andragógia és Közművelődési Szakbizottság. Időközben létrejött és megerősödött a kulturális mediáció mesterszak és a pozitív jogszabályi változások alapján kialakult egy új és működőképes szakmapiramis is.

A Nemzeti Művelődési Intézet a fenti célok szolgálatában stratégiai megállapodások sorát kötötte az egyetemekkel. Létrehozta és működteti a szakma online tudományos folyóiratát a Kulturális Szemlét, amelybe a felsőoktatásból már számos közművelődés-szakmai tudományos tanulmány érkezik mind az oktatók, mind a hallgatók részéről. Az Intézet a szakmai utánpótlás megerősítése érdekében minden évben nyári táborokat szervez a közösségszervező BA, a kulturális mediáció MA és a közösségi művelődés-tanár szakos hallgatóknak. A szervezeten belül létrejött a tudományos Kutatóközpont, regionális kutató hálózattal és a Felsőoktatásfejlesztési Központ is. Az intézmény honlapjáról le lehet tölteni a Tudástár a közművelődésben kötetsorozatot, amely mára már beépült a felsőoktatás közművelődés-szakmai képzéseinek tananyagába. Az intézmény szakmai gyakorlati helyszín a közösségszervezőknek és kulturális mediáció szakos hallgatóknak, valamint az Andragógia és közművelődési munkacsoport munkáját segítő háttérintézmény is. Az itt dolgozó közművelődési szakemberek pedig számos egyetemen szakmai gyakorlatot vezetnek és szakmai ismereteket tanítanak.

Ami a megjelent kötet szempontjából talán a legfontosabb, 2019-ben elindult az a Közművelődési Tudományos Kutatási Program, amely tehetséges hallgatók/szakemberek, egyetemi kutatócsoportok kutatásait segíti. Az egyik legfontosabb célként fogalmazódott meg ebben az esetben is a közművelődési szakma és a felsőoktatásban dolgozó oktatók és hallgatók együttműködésének erősítése. Az elmúlt három év adatai önmagukért beszélnek. Összesen 28 hallgató, 9 kutatócsoport munkáját tudta támogatni az Intézet, mintegy 11 tanulmány jelent meg ezekből a pályázatokból a Kulturális Szemlében és további 9 van megjelenés alatt. Ebben a Programban indult és nyert támogatást a Budapesti Gazdasági Egyetem KVIK Pedagógia Tanszéke is, amelynek kutatási eredményei, indikátorai, azok elméleti és empirikus megállapításai a recenzált kötetben láttak napvilágot.

A tágabb összefüggéseket követően beszéljünk a kötetről! Egy tudományos igénnyel készült tanulmány értékelésénél a recenziót író a következő alapkérdéseket teheti fel legelőször. Mi is az adott munka újdonsága? Miben haladta meg elődeit? Hogyan kapcsolódik a hagyományokhoz? Levonhatóak-e a munka révén olyan következtetések, amelyek a gyakorlat számára is fontosak? Miben tud újat mondani a közösségi művelődés szakmai ismereteihez? Ezeket a kérdéseket egyenként és összességében is megvizsgálva a BGE KVIK Pedagógia Tanszék munkatársainak

együttműködése révén született kötet kifejezetten jól vizsgázik.

A szerzők kutatási céljaik alapján differenciált képet igyekeztek feltárni Fót, Göd és Vác viszonylatában a települési értéktárak működési mechanizmusaival és a kulturális örökséggel kapcsolatban. Ebben a dimenzióban újnak, érdekesnek és tanulságosnak bizonyult a települési értéktárakhoz, azok feltárt és nevesített értékeihez, kincseihez való személyes, érzelmi viszonyulások vizsgálata is. Másodlagos célként jelentkezett még, hogy új értéktári elemek felterjesztéséhez is javaslatokat gyűjtsenek települési szinten, olyan lakossági narratívák kíséretében, amelyek hozzájárulhatnak az értékek szélesebb körű ismertségének elterjesztéséhez, népszerűségének növeléséhez, és egy erősebb személyes kötődés kialakításához.

A könyv alapvetően interdiszciplináris szemléletben íródott, a szociológiai, pszichológiai, nevelés- és művelődéstudományi aspektusok, az elméleti alapok és az empíria koherensen, a kutatási célok és kérdések vonatkozásában „szépen összebeszélnek”, illeszkednek egymáshoz és harmonikusan egészítik ki egymást. A vegyes kutatási módszertan tekintetében a kutatócsoport 33 félig strukturált interjúra, fókuszcsoportos vizsgálatra és 900-as elemszámú nagymintás online főként zárt kérdőíves lakossági felmérésre támaszkodott. Ezt a fajta interdiszciplináris szemléletet és a vegyes módszertant a kutatás és vizsgálat holisztikus szemlélete, igényesen megvalósított teljességre törekvése, a sokféle dimenzióban való meg- és bemutatás igénye szülte.

Jó és példamutató dolog az egyes települések értéktárbizottságainak összehasonlítása. Ez az alapja is lehet egy későbbi országos összehasonlító vizsgálatnak, különböző működési mechanizmusok modellezéseinek és különböző típusok felállításának. Sok más mellett, értékes fejezet a munkában az értéktárak különböző funkcióinak és feladatok jellegzetességeik feltására: a helyi identitás erősítése, az értékek közösségépítő funkciója, és a gazdaságfejlesztés. Megjegyzendő, hogy a korábbi hazai vizsgálatok erre rendszerint nem, vagy igen kismértékben tértek ki. A hazai szakirodalomban megjelent közel két tucatnyi publikáció elsősorban az értékgyűjtés és őrzés, valamint a gyűjtemények leltározása, másodsorban pedig a nemzeti értékeknek a lakossági percepciókban történő megjelenésének elemzésére fókuszált. A közművelődési szakamberek által ellátandó feladatok, és az értéktári funkciók empirikus alapú összegzése korábban nem valósult meg. Fontos a kötet nemzetközi összehasonlításra vonatkozó dimenziója is, amely betekintést enged néhány nyugati értékrendszer működésébe (például Hollandia, Svájc vagy a skandináv országok).

Az egyes lakossági nézetek típusokba sorolása is nagyon izgalmas, egyben általánosítható megállapítások sorát adta. Sajnos a nemzeti értékek és a Hungarikumok ismerete még nem átfogó hazánkban. Ebben a tekintetben a kutatómunka a korábbi előzménykutatások eredményeit csak megerősíteni tudta (Péli–Némediné–Tóth 2015 és Kis–Pesti 2015). A Hungarikum lakossági értelmezése nagyon erősen kötődik az agrárium értékeihez, amelyek a kiemelt nemzeti értékek között valóban felülreprezentáltak. Emiatt azonban sajnos, de érthetően, a magyarok egy része egyfajta „csőlátással” tekint a Hungarikumokra („paprika, gulyásleves, tokaji bor"), és nincs tudatában annak, hogy akár egy hazai természeti jelenség (mint a tiszavirágzás), egy életmű (mint a Puskás-életmű) vagy egy kulturális örökségi érték (mint a magyar huszár, a pálos rend vagy a solymászat) is a kiemelt nemzeti örökség listájára tartoznak. Ebben a tekintetben a magyar közművelődésnek a közeljövőben további ismeretterjesztő feladata lehet.

Nézzük konkrétan is a munka újdonságait! A tanulmány három vizsgált városban – különféle értéktári modelleket azonosított és hasonlított össze. Az értéktárakhoz kötődő funkciókat és a sikeres értéktári munkához tartozó feladatcsoportokat megfelelően különítették el. Az értéktárakat

a korábbi vizsgálatok kapcsán a közművelődés területén elsősorban gyűjtési céllal vizsgálták (Adott régióban milyen értékek lelhetőek fel), és jó gyakorlatok megosztására törekedtek a korábbi munkák (módszertani ötletek – pl. Minden értéknek legyen közössége).

Tudomásom szerint a helyi értékekhez kötődő lakosság érzelmek vizsgálatára ebben a kötetben került sor először, pszichológus szakemberek, oktatók részvételével a kutatócsoportban, lefordítva és beépítve a munkába a Russel-féle érzelmi kerék (36. o.) skáláját. Innovatív, más településeken is adaptálható kutatási eszközök kerültek kidolgozásra, melyek lefedik a nemzeti értéktár és a Hungarikumok fő kategóriáit, valamint építenek korábbi jelentős környezetpszichológia jellegű kutatásokra is (a Dull-féle placemetria). Külön érdeme a módszertannak, hogy az eredmények feldolgozásához korszerű szoftvereket (Atlas.ti, és SPSS) használtak mindkét vizsgálati panel esetében (kvalitatív és kvantitatív). Új perspektívát ad az értéktárról való gondolkodáshoz a felismerés: a hatékony értéktári munka csapatmunka, amely a helyi, lokálpatrióta önkéntesek nélkül települési szinten nem igazán hatékony (csupán munkaköri feladatként leírva „holt betű marad”).

A könyv miben is haladta meg elődeit és hogyan kapcsolódik a hagyományokhoz? Korábban voltak ugyan vizsgálatok a Hungarikumokról - de jellemzően nem lakossági, hanem egyetemista, valamint szakértői célcsoportok bevonásával. Az elért nagy minta – fókuszált a geolokáció tekintetében – részletesebb, egyúttal mélyebb összefüggések feltárását eredményezte. Az empíria alapján itt valódi mélyfúrásokkal találkozunk. Nagy érdeme még a műnek, hogy a szakértői vizsgálat eredménye lehetővé tette az értéktár modellek kialakítását. A lakossági vizsgálat eredménye pedig sikeresen kapcsolta össze az értéktárak kapcsán megjelenő emóciók vizsgálatát és az értékek ismeretét (kvantitatív szakasz, 8. fejezet).

Levonhatóak-e a munka révén olyan következtetések, amelyek a gyakorlat számára is fontosak? Azt mondhatjuk igen, nagyon is. Bár a kutatócsoport fő feladata a lakossági narratívák feltárása és bemutatása volt – ami igen részletesen meg is valósul a munkában – az összegzésben (utószóban) kiemelésre kerül 3 olyan fejlesztési pont, ami holisztikus szemlélettel támaszkodik a kutatási anyag egészére. Az egyik ilyen tapasztalat és javaslat, hogy az értéktárak és a helyi civil szervezetek további együttműködését erősíteni célszerű a hatékonyabb működés érdekében. Másodsorban kistérségi szinten egy aktívan működő értéktári-közművelődési szakmai kapcsolati háló kialakításán érdemes elgondolkozni a települési közművelődési szakembereknek (jó gyakorlatok átvétele, gyakoribb látóutak, közös megbeszélések a szomszédokkal - ez a kutatás alapján egyelőre ezekben a mintaértékű városokban is hiányzik). Végül az értéktárak működtetői lehetőség szerint próbáljanak saját kommunikációs csatornát létrehozni (és ha lehet minél többet).

Összességében a Budapesti Gazdasági Egyetem ezzel a könyvvel belépett a felsőfokú szakemberképzéssel évtizedek óta foglalkozó egyetemek klubjába és nem akármilyen minőségben tette le a névjegyét. Igazi csapatmunka volt. A könyv elméleti és empirikus részei biztos, hogy kiindulási alapok lesznek/lehetnek az újabb települési értéktárakat és magát a Hungarikum mozgalmat, annak különböző dimenzióit elemezni szándékozó vizsgálatokban. Mindezeket már történeti dimenzióban is lehet és kell is elemezni, hiszen éppen 10 éve jelent meg a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény és annak végrehajtó rendelete. A kötet további érdeme még, hogy szinte biztosan beépül majd mind a középfokú, mind a felsőfokú szakemberképzés szellemi munícióí közé és a továbbiakban hivatkozási alap lesz a következő, ebben a témában elvégzett elméleti és empirikus vizsgálódásokban is. Az is egészen biztos, hogy kiajánlható, jól használható elméleti és gyakorlati dokumentum a terepen dolgozó

kollégáknak is

Összességében gratulálok az egyetemnek, a szerzőknek ehhez a remek kiadványhoz, valamennyien jól fogunk járni vele. Használjuk „egészséggel” az elméletben és a gyakorlatban is egyaránt!

Felhasznált irodalom:

- Farkas Julianna – Benkei-Kovács Balázs – Vácziné Takács Edit (2021) (szerk.): *Helyi értékek nyomában. A települési értéktárak és a kulturális örökség vizsgálata Fót, Göd és Vác viszonylatában*, Budapest, BGE KVIK, 220. p.
- Kis Krisztián – Pesti Kitti (2015): *Szegedi élelmiszeripari hungarikumok helyzete, lehetőségei a globalizáció és a lokalizáció kölcsönhatásában: eredet, hagyomány és minőség szögediesen*. In. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok.* 2015.(2.), pp. 9-34.
- Péli László – Némediné Kollár Kitti – Tóth Tamás (2015): *A hungarikumok magyarországi és nemzetközi megítélésének főbb aspektusai az egyetemi hallgatók körében*. In. *Gazdálkodás. Agrárökonómiai tudományos folyóirat*. Hermann Ottó Intézet. 2015.(6.) pp. 547-562.